Delft University of Technology

Erfgoed van na 1965 in rijksbezit
De overheid als rentmeester en inspirerend ambassadeur

van Thoor, M.T.A.

Publication date
2021

Document Version
Final published version

Published in
Post 65

Citation (APA)
van Thoor, M. T. A. (2021). Erfgoed van na 1965 in rijksbezit: De overheid als rentmeester en inspirerend ambassadeur. In A. Blom, C. van der Peet, K. Somer, M.-T. van Thoor, I. Burgers, & E. A. (Eds.), *Post 65: Inspirerende bouwkunst, ons wereldbeeld in de architectuur van na 1965* (pp. 28-43). Atelier Rijksbouwmeester / Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/adviezen-publicaties/publicatie/2021/10/12/inspirerende-bouwkunst

Important note
To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy
Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

This work is downloaded from Delft University of Technology.
For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to a maximum of 10.

Post 65

INSPIRERENDE BOUWKUNST

ons wereldbeeld
in de architectuur
van na 1965

Atelier Rijksbouwmeester

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Deze publicatie werd samengesteld op initiatief van rijksbouwmeester Floris Alkemade en het Atelier Rijksbouwmeester in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Technische Universiteit Delft en de Vrije Universiteit Amsterdam. De publicatie is tot stand gekomen met medewerking van Het Nieuwe Instituut Rotterdam.

Samenstelling en tekst
Anita Blom
Anne Snijders
Corjan van der Peet
Dorothée Koper-Mosterd
Floris Alkemade
Iris Burgers
Kees Somer
Marie-Thérèse van Thoor
Susan Lammers

Tekstredactie
GemRedactie

Axonometrietekeningen
Imke van Leuken

Fotografie
Remco Zwinkels, Bart Hoogveld en Joop van Reeken

Vormgeving & beeldcollectie
Gianna Bottema

Ontwerp kaft
Jesse Skolnik

Drukwerk
PrinterPro.nl

Atelier Rijksbouwmeester
College van Rijksadviseurs
Postbus 16169, 2500 BD Den Haag
postbus.rijksbouwmeester@rijksoverheid.nl
www.rijksbouwmeester.nl

© September 2021. Hoewel met zorg is gewerkt aan het achterhalen van de rechthebbenden van gebruikte illustraties, konden niet alle daarbij eventueel relevante personen en/of instanties worden achterhaald. Belanghebbenden wordt verzocht contact op te nemen met Atelier Rijksbouwmeester, ministerie van BZK, postbus.rijksadviseurs@rijksoverheid.nl.

Inhoud

6 Voorwoord
10 Leeswijzer
11 Inspirerende Bouwkunst, een impressie in beeld
28 Erfgoed van na 1965 in rijksbezit. De overheid als rentmeester en inspirerend ambassadeur

44 Rijksgebouwen Inspirerende Bouwkunst
46 Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, 1976-1987. A. Cahen
58 Kantongerecht, Hilversum, 1963-1966. J.J.W. Vegter, F.W. Duthour Geerling
68 Kantongerecht, Tilburg, 1963-1969. J. Bedaux
80 Kantongerecht, Amsterdam, 1969-1975. B. Loerakker
92 Gerechtsgebouw, Breda, 1975-1986. M. Bolten, J.C.M. Franken
104 Paleis van justitie, Arnhem, 1959-1963. F. Sevenhuijsen
116 Penitentiaire inrichting de Schie, Rotterdam, 1988-1989. C. Weeber
128 Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage, 1977-1979. S. Schamhart
138 Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage, 1974-1982. A. Hagoort, G.T.J. Martens, P.B.M. van der Meer, A.J. Trotz
150 Ministerie van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage, 1977-1984. D.C. Apon, J. van den Berg, A. ter Braak, W. Tromp
164 Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, 's-Gravenhage, 1954-1962. G. Friedhoff, M. Bolten
176 Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 's-Gravenhage, 1983-1990. H. Hertzberger
188 Ministerie van Financiën, 's-Gravenhage, 1971-1975. J. Vegter, M. Bolten, F. Sevenhuijsen, J.C.M. Franken
198 Uitbreiding ministerie Verkeer en Waterstaat, 's-Gravenhage, 1989-1991. K. van der Hoeven, K. Rosdorff
208 Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Zoetermeer, 1980-1984. Architektenkombinatie Rosdorff
220 Rijksmuseum Vincent van Gogh, Amsterdam, 1963-1969. G. Rietveld, J. van Dillen, R. Timmler, J. van Tricht
232 Vliegbasis Eindhoven, Eindhoven, 1996-1999. De Beer & van Helmond Architecten, Defensie
242 Amfibisch Logistiek Centrum, J. D. Kazerne, Den Hoorn, Texel, 1997-2001. C. Boot, BUROBEB
250 Koningin Wilhelminakazerne, Ossendrecht, 1951-1953. Centraal Bouwbureau C.B.B. der Genie, E. F. Groosman
260 Uitbreiding Rijksmuseum Kröller-Müller, Otterlo, 1969-1977. W. Quist.
262 Rijkskantoor, Leeuwarden, 1968-1970. Zanstra, Gmelig Meyling, De Clercq Zubli
264 Gerechtsgebouw, Zwolle, 1963-1967. J. Kruger

266 Second Life. Een tweede leven voor Post 65-gebouwen
280 Bronnen

Erfgoed van na 1965 in rijksbezit. De overheid als rentmeester en inspirerend ambassadeur

Marie-Thérèse van Thoor
Technische Universiteit Delft

Met het vertrek van rijksbouwmeester Floris Alkemade komt een einde aan een aantal van zijn zogenoemde Ambassadeursprojecten. Deze voorbeeldprojecten van het Rijksvastgoedbedrijf hebben tijdens de zittingsperiode van Alkemade speciale aandacht gekregen. Ze houden verband met de ruimtelijke kwaliteit van gebouwen, stad en landschap, met bijzondere aandacht voor natuur en de sociaal-maatschappelijke en culturele context. Eén project betreft de evaluatie en mogelijk actualisering van het programma Inspirerende Bouwkunst, dat twintig jaar geleden in gang is gezet door Alkemades voorganger Jo Coenen.
Bij diens afscheid als rijksbouwmeester in 2004 vraagt Coenen aandacht voor de bijzondere, maar ook kwetsbare en vaak bedreigde architectuur uit de tweede helft van de twintigste eeuw. Tegelijk presenteert hij een lijst met zestien voorbeelden die in zijn ogen het predicaat Inspirerende Bouwkunst verdienen – pareltjes gerealiseerd in opdracht van de overheid en onder beheer van de Rijksgebouwendienst.
Tien jaar later gaat de Rijksgebouwendienst op in het Rijksvastgoedbedrijf, net als de Dienst Vastgoed Defensie, het Rijksvastgoed- en ontwikkelingsbedrijf en de directie Rijksvastgoed.
De gebouwen en terreinen uit de portefeuille van het Rijksvastgoedbedrijf zijn in gebruik bij organisaties van het Rijk. Objecten of gebieden die niet (meer) in gebruik zijn voor rijkshuisvesting, worden via biedboek.nl online te koop aangeboden. Ook enkele van de complexen die figureren op de lijst Inspirerende Bouwkunst van Jo Coenen zijn intussen in andere handen overgegaan. Het naoorlogse erfgoed kan zich blijkbaar verheugen in de belangstelling van particuliere kopers. De naoorlogse, soms zeer idealistisch opgezette gebouwen en complexen ademen het dna van deze periode en verbeelden de maakbaarheid van de samenleving. Maar ze zijn, in Alkemades woorden, 'vaak niet handig, niet duurzaam of technisch goed gebouwd' en daarmee niet gemakkelijk te behouden en te transformeren. Dit erfgoed is daarmee ook kwetsbaar geworden. Dit essay belicht de historische context van het beleid ten aanzien van dit rijksbezit en gaat in op de oorsprong en achtergronden van het programma Inspirerende Bouwkunst.

De missie van rijksbouwmeester Jo Coenen

Als Jo Coenen in 2000 aantreedt als rijksbouwmeester is er nog geen sprake van één groot Rijksvastgoedbedrijf, maar het marktdenken manifesteert zich steeds sterker en de overheid trekt zich gaandeweg terug uit de uitvoerende bouw. De hoeveelheid opdrachten van en voor de Rijksgebouwendienst slinkt en ook het gezag en de invloed van de rijksbouwmeester nemen af. Hoewel de Rijksgebouwendienst als eigenaar nog steeds een substantieel deel van het meest waardevolle nationale

P.30. Foto exterieur Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage, S. Schamhart, 1977-1979 (R. Zwinkels, 2020). Sinds 2004 heeft het gebouw het predicaat Inspirerende Bouwkunst.

monumentenbestand beheert, dringt zich ook de vraag op of de overheid dit moet blijven doen. Coenen meent echter dat de Rijksgebouwendienst een grote verantwoordelijkheid draagt in de zorg voor de monumenten in rijksbezit. Daarnaast voelt hij een andere, persoonlijke urgentie.
Jo Coenen ervaart dat er in de architectuur altijd meer aandacht is voor nieuwbouw dan voor oudbouw, voor monumenten. In de praktijk, ook bij de rijksgebouwen, gaapt er een grote kloof tussen de nieuwbouw-architecten en de beschermers van de monumenten, tussen 'dominante architecten' en 'stoffige, soms niets ontziende monumentenmensen', aldus Coenen. Hij meent dat die kloof gedicht kan worden. Volgens hem dient de overheid als monumenteneigenaar hierin voorop te gaan en het goede voorbeeld te geven, volgens het motto 'Noblesse oblige'. De vermeende tegenstelling tussen oud en nieuw moet de wereld uit worden geholpen. Hoewel hij als rijksbouwmeester ambtelijk minder macht heeft dan zijn voorgangers, krijgt Coenen in het door hem opgerichte Atelier Rijksbouwmeester de vrijheid om allerlei initiatieven te nemen en zo zijn gedachtegoed uit te dragen. Hij brengt daar ontwerpers, monumenten-zorgers, beleidsmakers en 'vooral veel jonge mensen' bij elkaar.

In de naoorlogse periode heeft het Rijk – met toenemende taken in de groeiende welvaartsstaat – intrigerende gebouwen gerealiseerd, met nieuwe typologieën en met karakteristieke, soms afwijkende architectuur. Ze vertegenwoordigen belangrijke architectuurstromingen uit die tijd. Zo komt Coenen op het idee voor deze bijzondere rijksgebouwen speciale aandacht te vragen, nog vóór ze in aanmerking kunnen komen voor een eventuele monumentenstatus. Hij vindt een medestander in de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Johan Remkes. Volgens Coenen heeft de staatssecretaris de juiste feeling voor de verantwoordelijkheid van de overheid voor haar monumenten. Via zijn beleidsbrief *Bezield Bezit* (2001) geeft Remkes de Rijksgebouwendienst de opdracht om uit het rijksbezit een kleine selectie te maken van 'inspirerende' gebouwen. Met die lijst kan de overheid de uitzonderlijke kwaliteit laten zien van de architectuur die ze in die periode heeft gerealiseerd. Daarbij zal de Rijksgebouwendienst door een zorgvuldige en beschermende omgang met deze naoorlogse architectuur zijn verantwoordelijkheid nemen en het voorbeeld geven van goed rentmeesterschap.
Uit een groslijst van circa 650 panden selecteert de rijksbouwmeester, geadviseerd door een team van deskundigen, 16 inspirerende gebouwen en ensembles. De lijst bevat vier ministeriecomplexen, twee musea, een bibliotheek, een archief, een gebouw van de Belastingdienst, een gebouw van een wetenschappelijke overheidsdienst, en zes objecten met een

P.32. Foto exterieur, kantongerecht, Tilburg, J. Bedaux, 1963-1969 (J. Versnel/MAI, ongedateerd). Sinds 2004 heeft het gebouw het predicaat Inspirerende Bouwkunst.

justitiële functie. Ze zijn tussen 1963 en 1990 gebouwd en geven een beeld van de ontwikkeling van dertig jaar Nederlandse naoorlogse (overheids)architectuur. Onder de ontwerpers bevinden zich architecten van naam en faam, zoals Gerrit Rietveld, Herman Hertzberger en Wim Quist, maar ook architecten die tot dan toe vooral regionale bekendheid genieten, zoals Jos. Bedaux. De waardering en selectie vinden plaats op basis van de officiële waarderingscriteria van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Bezield Bezit

De beleidsbrief die Remkes in oktober 2001 naar de Tweede Kamer stuurt, begint met een heldere boodschap. 'Het Rijk bezit duizenden panden, onder andere voor de eigen huisvesting. Ruim tweehonderd daarvan zijn monument. Voor de Rijksgebouwendienst is de zorg voor die monumenten een bijzondere taak, een taak die verder reikt dan de gebruikelijke huisvestingszorgen. Deze monumenten zijn immers dragers van onze geschiedenis en van onze kunst. Of het nu gaat om paleizen of om gevangenissen, om kantoren of kerken: ze maken deel uit van het Nederlandse cultuurhistorisch erfgoed.' Niet alleen de zorg voor en het behoud van de monumenten, maar vooral de zoektocht naar juiste manieren om deze betekenisdragers maatschappelijk te verankeren en ze door te geven aan volgende generaties, vormt de kern van Remkes' boodschap. Daarbij houdt de Rijksgebouwendienst vast aan het uitgangspunt van 'functionele instandhouding': voor elk monument dient een passend gebruik te worden gezocht.

Het monumentale rijksbezit waarnaar Remkes in zijn brief verwijst, bestaat uit monumenten die op verschillende wijze en om diverse redenen in het bezit zijn gekomen van de rijksoverheid. De Rijksgebouwendienst (respectievelijk het Rijksvastgoedbedrijf) beheert deze monumenten als eigenaar namens de staat. Bij sommige monumenten gaat het rijksbezit (soms ver) terug in de geschiedenis. Dit zijn in rijksopdracht gebouwde paleizen, grafmonumenten en bestuurs-, ministerie- en gerechtsgebouwen. Ander monumentaal bezit is aan de overheid geschonken, of door legaat, aankoop of per toeval in handen van het Rijk gekomen. De rijkscollectie bevat gebouwen, complexen en objecten uit uiteenlopende perioden, van de middeleeuwen tot de eenentwintigste eeuw. Remkes' brief uit 2001 sluit aan bij het monumentenbeleid van de Rijksgebouwendienst zoals dat is vastgesteld in 1993, in de periode van het rijksbouwmeesterschap van Kees Rijnboutt (1989-1995). De Rijksgebouwendienst onderscheidt Categorie I- en Categorie II-monumenten. Ook maakt het beleid onderscheid tussen monumenten met primair een

P.34. Foto ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 's-Gravenhage. H. Hertzberger, 1983-1990 (R. Zwinkels, 2020).

erfgoedfunctie (kortweg MEF, ook wel: de bijzondere rijkscollectie) en monumenten met primair een huisvestingsfunctie (MHF). Categorie I-monumenten hebben een *buitengewoon* nationaal (of zelfs internationaal) cultuurhistorisch belang. De monumenten uit de Categorie II zijn van *bijzonder* cultuurhistorisch belang. Categorie I-monumenten mogen niet van de hand worden gedaan, omdat ze onlosmakelijk zijn verbonden met de rijksoverheid. Hiertoe behoren ook monumenten uit de bijzondere rijkscollectie, zoals gedenknaalden en het grafmonument van Willem van Oranje. Categorie II-monumenten kunnen *in beginsel* niet overgaan in andere handen. Maar de overheid kan hiervan afwijken als er geen functie als rijkshuisvesting meer voor te vinden is.

Door vast te houden aan de 'functionele instandhouding' is Remkes' beleid erop gericht cultureel erfgoed te behouden en passende, nieuwe (zo mogelijk overheids)functies te vinden. Op die manier kan de overheid niet alleen de kwaliteiten van deze monumenten benadrukken, maar ook de belangrijke meerwaarde en voorbeeldfunctie van monumenten in hun architectonische en ruimtelijke context laten zien. 'Achteraf gezien bleek dat voor sommige afgestoten Categorie II-monumenten toch een passend gebruik door rijksdiensten mogelijk was, zeker in combinatie met aanpalende panden', aldus de brief. Monumenten zullen volgens Remkes zelfs een tijdje leeg kunnen blijven staan om uiteindelijk een geschikte functie te vinden. Als een gebouw (te) klein is om als huisvesting te dienen, kan de Rijksgebouwendienst eventueel ook omliggende panden aankopen en zo een bijdrage leveren aan de opleving van de omgeving of een hele buurt. In het nieuwe beleid dient de verdeling van de monumenten over de twee categorieën elke vijf jaar te worden heroverwogen en zo nodig aangepast, op advies van de rijksbouwmeester. Wanneer Categorie II-monumenten toch worden verkocht, dan uitsluitend onder de voorwaarde dat de nieuwe eigenaar het behoud van de monumentale waarde garandeert. Bij uitzondering kan een monument van Categorie II naar Categorie I verhuizen om het daarmee in rijksbezit te houden.

Een belangrijk onderdeel van Remkes' beleidsbrief is de aankondiging van een nieuwe, experimentele bescherming van de selectie recente gebouwen uit rijksbezit. Deze voorbeelden van Inspirerende Bouwkunst zal het Rijk voortaan behandelen 'als waren ze monumenten'. Op de gevels zal een vignet komen, met daarop de tekst 'Inspirerende bouwkunst. Recente architectuur geselecteerd door de Rijksgebouwendienst'. Veelzeggend is dat de staatssecretaris zich na deze aankondiging meteen al afvraagt of die bescherming eigenlijk wel nodig is, aangezien 'het Rijk wordt geacht als een goed huisvader met zijn gebouwen om te gaan'.

P.36. Foto interieur, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, A. Cahen, 1976-1987 (K. Kinold, ongedateerd).

Gesloopt, gered, bedreigd

De officiële presentatie van de geselecteerde voorbeelden van Inspirerende Bouwkunst is in september 2004 in het gebouw van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (architect Abel Cahen, 1988), een van de zestien geselecteerde gebouwen. Tegelijkertijd verschijnt de bundel *Gesloopt, gered, bedreigd. Omgaan met naoorlogse bouwkunst*, die Jo Coenen met Aimée de Back, Marieke Kuipers en Wiek Röling heeft samengesteld. Het boek plaatst de naoorlogse architectuur en haar betekenis in een breed kader en belicht de rol van de Rijksgebouwendienst. Daarnaast reflecteren diverse auteurs vanuit verschillende invalshoeken en perspectieven op het architectuurklimaat en de omgang met dit jonge erfgoed. De titel *Gesloopt, gered, bedreigd* verwijst naar de (gemiste) kansen en de bedreigingen die deze architectuur tot het begin van de eenentwintigste eeuw ten deel zijn gevallen. In de bijdrage over de inspirerende rijksvoorbeelden wordt aangekondigd dat deze lijst, met het verstrijken van de tijd, zal worden uitgebreid. Elke volgende rijksbouwmeester zal de mogelijkheid krijgen vijf extra gebouwen voor de lijst voor te dragen. Op 1 oktober van dat jaar treedt Mels Crouwel aan als opvolger van Coenen. In zijn periode als rijksbouwmeester, tussen 2004 en 2008, kan de lijst met Inspirerende Bouwkunst in principe verder uitgroeien. Crouwel is niet de enige die in 2004 als adviseur van het Rijk wordt benoemd. Op voorspraak van Jo Coenen wordt bij diens vertrek als rijksbouwmeester een college ingesteld dat de overheid, gevraagd en ongevraagd, kan adviseren over ruimtelijke kwaliteit. Naast de rijksbouwmeester nemen een Rijksadviseur voor het Landschap, een Rijksadviseur voor Infrastructuur én een Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed zitting in het college. Coenen zelf maakt de overstap naar de Technische Universiteit Delft, om te leerstoel Restauratie te bekleden. In zijn oratie *De kunst van de versmelting / The art of blending* (2006) houdt hij een vurig pleidooi voor het versmelten van het dynamische nieuwe met het behoud van het oude, door de vermeende tegenstelling op te heffen. ‘Belangrijk is het denken vanuit de transformatie en continuïteit; het denken vanuit het bestaande en daar het nieuwe op laten aansluiten.’

Geharmoniseerd beleid: het kantelmoment in 2011

In oktober 2010 treedt het kabinet-Rutte I aan. Onder het motto ‘Vrijheid en verantwoordelijkheid’ zet de nieuwe regering een beleid in van minder overheidsbemoeienis en meer ruimte voor de samenleving en het particuliere initiatief zoals de creatieve industrie, waartoe ook de architectuur wordt berekend. Lagere overheden krijgen van het nieuwe kabinet meer taken; het Rijk beperkt zich voortaan tot zijn kerntaken. Behoud en onderhoud van monumenten blijven weliswaar

P.38. Foto ministerie van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage. D.C. Apon, J. van den Berg, A. ter Braak, W. Tromp, 1977-1984 (R. Zwinkels, 2020). Sinds 2004 heeft het gebouw het predicaat Inspirerende Bouwkunst.

rijkstaken, maar een compactere overheid heeft minder behoefte aan rijkshuisvesting en de visie op het rijkseigendom van monumenten verandert. De Rijksgebouwendienst gaat op in het Rijksvastgoedbedrijf en heeft niet langer eigen beleidstaken. In 2011 zet minister Piet Hein Donner van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in een kamerbrief het nieuwe beleid voor monumentaal rijksvastgoed uiteen. Het nieuwe beleid heeft als doel het takenpakket van de Rijksgebouwendienst te harmoniseren met dat van andere rijksvastgoeddiensten. Kort gezegd komt dit neer op een progressief afstootbeleid van vastgoed, in eigen bezit of in beheer, en op het elimineren van het predicaat Inspirerende Bouwkunst bij het tot uitvoeringsorgaan omgebouwde Rijksvastgoedbedrijf.

Binnen de praktijk van exploitatie, beheer en vervreemding van rijksgebouwen neemt de omgang met het monumentale vastgoed een bijzondere en ook lastige positie in. In deze periode vlak na de kredietcrisis, met dalende vastgoedwaarden, beseffen de beleidsmakers dat ruimte voor de markt en ondernemerschap niet vanzelfsprekend zal leiden tot succesvolle verkoop, herontwikkeling en transformatie van monumentale gebouwen en complexen. Daarom bevat het nieuwe beleid ook een toekomstagenda waarin wordt gezocht naar andere (financierings-) mogelijkheden en middelen om monumentaal rijksbezit over te dragen aan decentrale overheden, marktpartijen en particuliere of maatschappelijke erfgoedorganisaties. Bij deze verkenning van de 'besparingsmogelijkheden / rendementsvergroting voor het vastgoed in het bezit van de rijksdienst' zijn diverse rijksvastgoedorganisaties betrokken. Ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt om een actieve inbreng gevraagd.

Een belangrijke voorwaarde voor de uitvoering van het nieuwe beleid is de garantie van adequate bescherming van de monumenten die het Rijk wil gaan afstoten. Instandhouding van erfgoed door rijksbezit, waarin het monumentenbeleid van de Rijksgebouwendienst tot dan toe heeft voorzien, komt immers te vervallen. Wat betekent dit voor de nog niet beschermde inspirerende rijksgebouwen uit de tweede helft van de twintigste eeuw? In dezelfde tijd, vanaf 2009, speelt de zogenoemde Modernisering Monumentenzorg, die ertoe moet leiden dat de zorg voor monumenten meer wordt verankerd in ruimtelijk beleid, vooral op decentraal niveau. De Modernisering Monumentenzorg mondt in januari 2012 uit in een aanpassing van de Monumentenwet, waarbij de 'vijftigjarengrens' als criterium voor aanwijzing wordt losgelaten. Voortaan kunnen ook gebouwen jonger dan vijftig jaar worden aangewezen als rijksmonument. Vanaf midden jaren 1980 tot 2000 zijn achtereenvolgens het Monumenten

P.40. Foto Warnersblokken Johannes Worpstraat en Dirk Schäferstraat, Amsterdam, A. Warners, 1957 (J.M. Arsath Ro'is). Sinds 2007 staan de Warnersblokken op de lijst 'Top 100 monumenten 1940-1958'.

Inventarisatie Project en het Monumenten Selectie Project uitgevoerd, voor bouwkunst uit de jaren 1850-1940. Dit heeft de belangstelling voor waardevolle jongere architectuur en stedenbouw zeker doen groeien. Vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw verschuift de aandacht geleidelijk naar het erfgoed uit de naoorlogse tijd. Er verschijnt een lange reeks inventarisaties, categoriale onderzoeksrapporten en verkenningen. In 2007 stelt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk de 'Top 100 monumenten 1940-1958' vast, een lijst met 'monumentwaardige' gebouwen uit de vroege wederopbouwperiode. De gemeente Amsterdam volgt met een eigen 'Top 100 jonge monumenten' en ook andere gemeenten starten met het inventariseren, waarderen en aanwijzen van eigen wederopbouwmonumenten. In 2013 presenteert cultuurminister Jet Bussemaker een lijst van 90 topmonumenten uit de periode 1959-1965. Bij de kamerbehandeling van de nieuwe, integrale Erfgoedwet in 2016 kondigt zij bovendien een aantal verkenningen aan. Eén daarvan verschijnt in 2019, de *Rapportage Verkenning Post 65. Nieuwe perspectieven tussen welvaart en weerstand.*

Bezit beschermd?

Hoewel Mels Crouwel in zijn ambtstijd overweegt om onder meer het gebouw van het ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (architect Jan Hoogstad, 1992) aan de lijst Inspirerende Bouwkunst toe te voegen, gebeurt dat niet. De teller loopt niet op. Ook de aangekondigde herijking van Remkes' beleidslijn en het monumentenregister van de Rijksgebouwendienst, voorzien voor 2006, lijkt in rook op te gaan. Het behoudende beleid ten aanzien van monumenten in rijksbezit maakt onder het Rijksvastgoedbedrijf plaats voor een actief afstootbeleid. Tekenend voor het veranderde tijdsgewricht is ook dat het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in 2012 geen nieuwe Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed benoemt. Alle inventarisaties en onderzoek van naoorlogse architectuur en stedenbouw ten spijt is het resultaat slechts een paar lijsten van topmonumenten, waarvan maar enkele in rijksbezit; een spreekwoordelijke druppel op de gloeiende plaat.

Toch lijkt het tij de laatste jaren te keren. In lijn met het denken van Coenen en Remkes leidt leegstand niet altijd tot verkoop, sloop en nieuwbouw, en blijkt gebiedsgericht ontwikkelen rondom monumenten een goede optie. In deze nieuwe golfbeweging kan de rijksoverheid volgens Floris Alkemade juist de langere adem hebben en strategisch vernuft laten zien. In april 2020 geeft cultuurminister Ingrid van Engelshoven een reactie op de door haar voorganger geïnitieerde verkenningen.

P.42. Foto ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 's-Gravenhage, J. Hoogstad, 1986-1992 (Dienst Stedelijke Ontwikkeling, T. Verhaar, 1992). Het gebouw is inmiddels ingrijpend getransformeerd.

Een aanwijzingsprogramma acht de minister nog niet direct nodig voor het erfgoed van na 1965. Maar haar reactie geeft wel een aanzet tot onderzoek naar een nieuw waarderings- en selectiekader, de relatie tussen bescherming en planologische ontwikkelingen, en het stimuleren van bewustwording van de waarde van dit erfgoed. Alkemade stelt: 'De wederopbouwtijd was veel moeilijker dan nu. Maar juist in deze periode was men in staat om vanuit een moeilijke positie nieuwe wegen te ontwikkelen. Om ook nu weer de juiste bewegingen in gang te zetten, is er vaak inspiratie en verbeelding nodig, zoals we die van vorige generaties kunnen leren.'